

3.8. ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

3.8.1. Туристично-рекреаційне господарство

Тернопільщина вважається одним із найпривабливіших куточків України для туризму завдяки наявному на її території природному та історико-культурному потенціалу. Тому варто виділити перспективні напрямки розвитку туризму для неї.

Початковим етапом дослідження є вивчення географічного положення території. Тернопільська область знаходиться на теренах Західної України, межує з Хмельницькою, Івано-Франківською, Чернівецькою, Львівською та Рівненською областями. Має зручне транспортне сполучення із сусідніми регіонами та країнами – сусідами: Польщею, Словаччиною та ін. Територія області знаходиться на значній відстані від зони проведення бойових дій, що сприяє збільшенню туристичних потоків до неї.

Тернопільська область територіально є однією із найменших в Україні, але на її території зосереджена велика кількість пам'яток культурної спадщини та природно-заповідного фонду. Тут поєднуються атрактивні природні, суспільно-історичні та соціально-економічні туристичні ресурси. Це дає змогу розвивати на її території різноманітні види рекреації. З огляду на це, туристична галузь, з одного боку, є потужним стимулом для наповнення бюджету, розвитку інфраструктури, покращення соціально-економічного становища населення, а з іншого – є стимулом відродження та збереження культурних пам'яток та історичних міст регіону.

За умови раціонального використання рекреаційного потенціалу в регіоні можуть розвиватися такі види рекреаційної діяльності, як: пізнавальний, замковий, етнічний, фестивальний, сакральний, зокрема паломницький, сентиментальний, музейний, сільський зелений туризм. Тому актуальним на сучасному етапі є визначення найбільш оптимальних напрямків розвитку рекреаційної діяльності на основі раціонального використання рекреаційних ресурсів.

Рекреаційна географія – складова частина господарського комплексу країни, в межах якої реалізується основний технологічний процес планування, управління, обслуговування рекреантів; комплексна, складна, динамічна галузь обслуговування населення. Виділення в суспільному розподілі праці галузі, яка об'єднує спеціалізовані підприємства, що характеризуються єдністю управління і планування, спільністю економічного призначення наслідків праці та технологічних процесів, становить об'єктивну основу формування рекреаційного обслуговування як самостійної господарської одиниці.

Поняття «господарство» досить часто використовується в науковій літературі стосовно до окремих напрямків економіки: сільське господарство, водне господарство, морське господарство й т. ін. Крім цього, визначені поняття «готельне господарство», «ресторанне господарство», які близькі до рекреаційного. Рекреаційна діяльність діє в межах рекреаційного господарства, що може розглядатися як самостійна частина економіки, оскільки вона має всі ознаки інших визнаних галузей. Рекреаційна діяльність, як зазначає О. Топчієв, має тотальний характер і в той чи інший спосіб доходить до кожної людини, кожної сім'ї, кожної соціальної групи, з другого боку – вона може бути настільки різноаспектною і різноплановою, що

надзвичайно важко підлягає будь – якій систематиці Щодо рекреаційної діяльності, то в літературі частіше зустрічаються такі поняття, як «комплекс», «індустрія», які дещо відрізняються від поняття «господарство», однак найдосконалішим є поняття саме рекреаційного господарства, виходячи з наступного:

1. Рекреаційне господарство – це виробництво й надання рекреаційних послуг безліччю підприємств, установ, організацій, які в цей час не пов'язані ні економічно, ні юридично, оскільки належать до різних сфер, але яким, як показує практика багатьох країн, для ефективного господарювання необхідний спеціальний правовий режим.

2. Формування рекреаційного господарства не виключає самостійного існування вже сформованих окремих галузей, у межах яких здійснюється рекреаційна діяльність, оскільки об'єктом правового регулювання виступає тільки цей вид діяльності.

3. Визнання рекреаційного господарства самостійною частиною економіки України дозволить розробити організаційно-правовий механізм його ефективного функціонування, розвитку матеріально-технічної бази, створення конкурентоспроможного рекреаційного продукту незалежно від галузевої приналежності, суб'єктного складу, організаційної форми, кінцевого результату рекреаційної діяльності.

Рекреаційному господарству властиві всі основні ознаки (рисни) самостійної галузі народного господарства:

- сукупність підприємств різних галузей;
- наявність основних і оборотних фондів, тобто матеріально-технічної бази, необхідної для рекреаційної діяльності;
- контингент фахівців, які забезпечують рекреаційний процес і володіють професійними знаннями, навичками й прийомами в організації рекреаційно-економічної діяльності;
- виробництво комплексного продукту – рекреаційної послуги;
- функціонування на принципах самооплатності (рис 3.34).

На формування рекреаційного господарства, впливають соціально-економічні і природні чинники, зокрема:

- географічне положення;
- кліматичні, гідрологічні, ландшафтні особливості;
- наявність історико-культурних ресурсів, що мають рекреаційне значення.

Розвиток рекреаційного господарства має ряд особливостей, які важливо враховувати при його організації:

- метою його функціонування виступає організація відновлення фізичних і духовних сил людини, що обумовлює зацікавленість суспільства;
- основу рекреаційного господарства становить державна власність на рекреаційні природні ресурси, території, комплекси.

В Україні для рекреаційної діяльності в сучасних умовах характерне зниження обсягів виробництва загальнодоступних рекреаційних послуг, регулярне підвищення їх вартості, втрата рекреаційної цінності об'єктів навколишнього середовища, використання природних рекреаційних ресурсів з іншою господарською метою. Це з урахуванням значного рекреаційного потенціалу нашої країни вказує на необхідність зміни концептуальних підходів до даного виду господарювання.

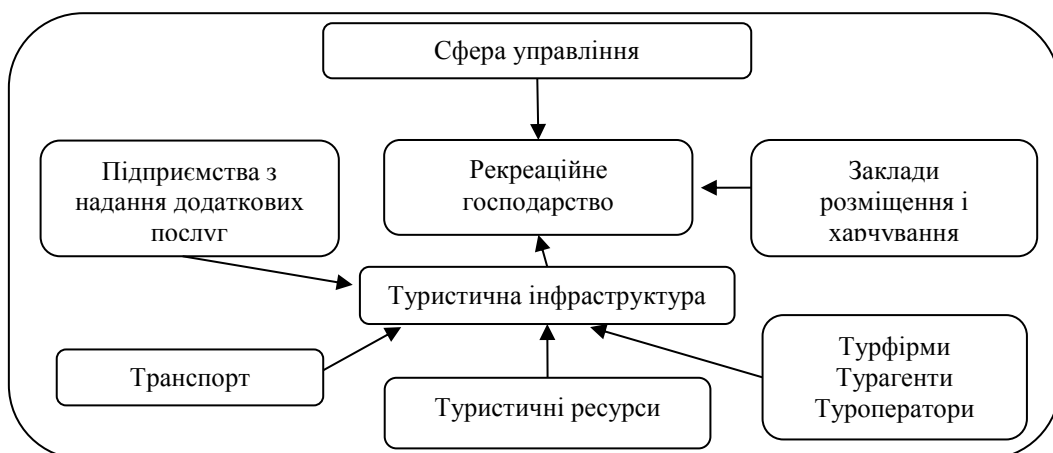

Рис. 3.34 Графічна модель функціонально-компонентної структури рекреаційного господарства [10]

В Україні для рекреаційної діяльності в сучасних умовах характерне зниження обсягів виробництва загальнодоступних рекреаційних послуг, регулярне підвищення їх вартості, втрата рекреаційної цінності об'єктів навколишнього середовища, використання природних рекреаційних ресурсів з іншою господарською метою. Це з урахуванням значного рекреаційного потенціалу нашої країни вказує на необхідність зміни концептуальних підходів до даного виду господарювання.

У країнах, уряд яких звертає увагу на розвиток рекреаційно-туристичного господарства, це господарство забезпечує значні надходження в бюджет і має важливе значення у соціальній інфраструктурі.

Рекреація (відновлення) – поняття, що охоплює усі види відпочинку, у тому числі санаторно-курортне лікування і туризм. Для короткочасного (щоденного, щотижневого) відпочинку використовуються зокрема парки і лісопарки, музеї, стадіони, зони відпочинку; для тривалого відпочинку – санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, турбази, мотелі, кемпінги, будинки мисливця і рибалку, поїзди здоров'я, а також екскурсії на інших видах транспорту.

До рекреаційних ресурсів відносяться компоненти природного середовища: клімат, ландшафт, поверхневі і підземні води, у тому числі мінеральні, рослинність і т.п., використовувані для задоволення рекреаційних потреб – лікувально-оздоровчих, пізнавальних, спортивних. Для проведення активного відпочинку використовуються також природні національні парки й окремі заповідники, а також території з пам'ятниками природи, історико-архітектурними й іншими визначними пам'ятками.

Рекреаційні ресурси поділяються на три групи:

– природні рекреаційні ресурси (клімат, земельні і водні ресурси, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, парки та заповідники, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти та ін.);

– культурно-історичні рекреаційні ресурси (культурні, історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо);

– соціально-економічні рекреаційні ресурси (економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, структура населення, трудові ресурси, особливості розселення, рівень розвитку транспортної мережі та ін.).

За функціями рекреаційні ресурси поділяються на ресурси місцевого, обласного, державного та міжнародного значення.

Характерно, що для організації рекреації використовуються ті природні умови та ресурси, які не завжди можуть бути використані іншими галузями світового господарства, а саме: інсоляція, морські пляжі, природна краса, історичні пам'ятки тощо.

До одних із найважливіших видів рекреаційних ресурсів відносяться природні, які включають «всі речовинні, енергетичні, інформаційні властивості природного довкілля, що прямо чи опосередковано можуть задовольнити життєві потреби людини у відпочинку та оздоровленні» [17]. Дослідження В.П. Руденка [11] свідчать, що Тернопільська область відноситься до середньозабезпечених природними рекреаційними ресурсами, їх потенціал становить 1,14 % від загальнодержавного. У структурі природно-ресурсного потенціалу регіону ці ресурси займають третє місце після земельних і водних (або 5,3 %). У розрахунку на 1 га території області припадає, за оцінкою В.П. Руденка, майже 70 балів природно-рекреаційних ресурсів (в Україні – 100 балів).

У структурі природно-рекреаційного потенціалу є геологічні та геоморфологічні, водні, лісові, ландшафтні об'єкти, кліматичні явища, які відзначаються сприятливістю (комфортністю) для реалізації рекреаційної діяльності. Їх обсяги оцінюються в 846,1 млн. грн., але розподілені вони дуже нерівномірно.

Найбільші обсяги природно-рекреаційних ресурсів зосереджені у Шумському, Бережанському, Борщівському, Гусятинському районах, але найвищі показники щільності таких ресурсів – у Підгаєцькому, Шумському, Монастириському районах. Дещо менші обсяги природно-рекреаційних ресурсів – у Козівському, Лановецькому, Підгаєцькому районах, а найменша їх щільність – у Підволочиському, Лановецькому, Козівському районах.

За показниками ентропії (за формулою Шеннона) найбільша територіальна диференціація природних – рекреаційних ресурсів характерна для Збаразького і Тернопільського районів, а найменша – для Шумського, Лановецького і Підволочиського районів.

Відхилення від середньообласного показника, крім названих вище, мають ще Бучацький, Заліщицький, Тербовлянський райони, а найближчі до середньообласних є показники ентропії характерні для Бережанського, Підгаєцького, Борщівського, Чортківського, Кременецького районів.

Одним із видів формування рекреаційного потенціалу є геоморфологічні ресурси – нерівності земної поверхні, які впливають на територіальну організацію природних туристичних ресурсів – річок, озер, кліматичних умов, яка зумовлює розвиток різних видів рекреаційної діяльності.

На території Тернопільської області знаходиться велика кількість історико-культурних туристичних ресурсів. Вони представлені пам'ятками архітектури, сакральними, замковими та музейними ресурсами, археологічними знахідками та

подієвими ресурсами. Використання таких об'єктів дає змогу розвивати різноманітні види туризму: пізнавальний, сентиментальний, етнічний, релігійний (в т. ч. паломницький), замковий, фестивальний, сільський зелений туризм та інші.

Найбільшу наукову, пізнавальну та естетичну цінність мають суспільно-історичні пам'ятки національного значення. Кількісний аналіз показує, що найбільша щільність суспільно-історичних об'єктів, які мають національне значення, знаходиться у межах Борщівського та Кременецького адміністративних районів.

Значною щільністю суспільно-історичних туристичних ресурсів національного значення вирізняються також Бучацький та Бережанський райони. Серед таких об'єктів в області за кількістю переважають сакральні, найбільше їх зосереджено у Кременецькому районі.

Найменша щільність суспільно-історичних пам'яток національного значення спостерігається у Лановецькому, Підволочиському та Шумському районах. Високу цінність для наукового туризму мають археологічні знахідки. Найбільша кількість археологічних ресурсів національного значення розміщена на території Тернопільського та Гусятинського районів.

На території Тернопільської області знаходиться велика кількість історико-культурних туристичних ресурсів. Вони представлені пам'ятками архітектури, сакральними, замковими та музейними ресурсами, археологічними знахідками та подієвими ресурсами. Використання таких об'єктів дає змогу розвивати різноманітні види туризму: пізнавальний, сентиментальний, етнічний, релігійний (в т. ч. паломницький), замковий, фестивальний, сільський зелений туризм та інші.

Найбільшу наукову, пізнавальну та естетичну цінність мають суспільно-історичні пам'ятки національного значення. Кількісний аналіз показує, що найбільша щільність суспільно-історичних об'єктів, які мають національне значення, знаходиться у межах Борщівського та Кременецького адміністративних районів [3].

Значною щільністю суспільно-історичних туристичних ресурсів національного значення вирізняються також Бучацький та Бережанський райони. Серед таких об'єктів в області за кількістю переважають сакральні, найбільше їх зосереджено у Кременецькому районі, архітектурний ансамбль Свято-Успенської Почаївської лаври. Високий рівень атрактивності має також Марійський духовний центр у с. Зарваниця Тербовлянського району.

Найменша щільність суспільно-історичних пам'яток національного значення спостерігається у Лановецькому, Підволочиському та Шумському районах. Високу цінність для наукового туризму мають археологічні знахідки. Найбільша кількість археологічних ресурсів національного значення розміщена на території Тернопільського та Гусятинського районів.

Господарський комплекс Тернопільської області відзначається переважанням у його структурі галузей агропромислового виробництва, значним зменшенням обсягів виробництва у всіх галузях і внаслідок цього – низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Депресивність економічних і соціальних процесів у регіоні накладає відбиток на стан розвитку і структуру рекреаційного господарства, на потреби у рекреаційних послугах і можливості їх задоволення. Низький рівень економічного розвитку зумовлює невисокий рівень соціальних показників, в т. ч. й тих, що впливають на розвиток рекреації.

За всіма показниками, окрім рівня освіти та сукупних ресурсів, Тернопільська область характеризується низьким рівнем розвитку. Важливим індикатором соціального розвитку є обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 жителя, який в області становить чверть від середньоукраїнського показника. Це свідчить про значне відставання у розвитку сфери послуг і туризму, зокрема.

Одним із найголовніших завдань для владних структур на сучасному етапі постає створення приблизно рівноцінних умов життя людей на всій території. У зв'язку з цим необхідна оцінка сучасного соціально-економічного стану міської і сільської місцевості регіону.

Важливе значення для соціально-економічного добробуту населення має середній рівень зарплати, від якого також залежить кількість зацікавлених у працевлаштуванні в певному поселенні регіону. Найвищу заробітну плату одержують у м. Тернопіль (цей показник вищий за середньообласний на 14,1 %). Це свідчить про значну диференціацію в рівнях доходів населення поселень області. Ще більші відмінності бачимо при аналізі інших індикаторів соціального розвитку.

Зокрема, якщо за показниками заробітної плати та рівня освіти виділяються приблизно однакові групи (найвищий рівень розвитку у м. Тернополі, Тернопільському, Чортківському районах, а найнижчий – у Підгаєцькому та Шумському районах), то вже за показником забезпеченості населення поселень району житлом ситуація практично докорінно відрізняється (найвищі рівні забезпеченості характерні для поселень Підгаєцького, Підволочиського і Монастирського районів, тоді як найнижчі – для м. Тернополя, поселень Буцацького, Тербовлянського, Чортківського районів) [10].

Значним стримуючим фактором для розвитку рекреації є недостатній рівень туристичної інфраструктури. Найбільшою проблемою наразі є відсутність належної кількості закладів, які обслуговують туристів: готелів, кемпінгів, кафетеріїв, ресторанів з одного боку, а з іншого – низький рівень обслуговування у тих закладах, які функціонують. На території Тернопільської області функціонує 68 готельних закладів (за кількістю номерів вони відносяться до малих готельних закладів, Найбільша їх кількість функціонує в обласному центрі (26,3 % від загальної кількості), у Буцацькому та Борщівському (по 10,8 %) районах. Відсутність закладів розміщення у Підгаєцькому районі зменшує його туристичну спроможність.

Доходи від готельної справи збільшилися у 6,5 разів, порівняно із 2000 роком. Тому й фінансові інвестиції в розвиток готельної справи регіону постійно збільшуються [7].

Зокрема, у 2012 р. в області відкрилося 6 нових готелів: ресторанно-готельний комплекс «Надія» у м. Бережани, готель «Візит» у м. Бучач, туристично-відпочинковий комплекс «МішиН – СІТІ» в с. Добрівляни Заліщицького району, бар-готель «Едельвейс» у м. Збараж, готель «Старе місто» у м. Кременець, готельно-ресторанний комплекс «Джентльмен» у м. Тернопіль.

Важливим соціально-економічним чинником розвитку туризму є населення регіону, яке виступає і як виробник рекреаційних послуг, і як їх споживач. Тому важливим є всебічне вивчення населення, що проживає на території Тернопільської області та впливає на виробництво, якість та споживання послуг рекреаційного господарства.

До важливих соціально-економічних чинників розвитку туризму належить транспортна інфраструктура. Зовнішні та внутрішні пасажироперевезення здійснюються автомобільним, залізничним та авіаційним видами транспорту. Провідне місце серед них в Тернопільській області займає автомобільний транспорт. У 2010 р. транспортна мережа області включала 4976 км автодоріг із твердим покриттям, щільність автошляхів – 361 км доріг із твердим покриттям у розрахунку на 1000 км² території (в Україні – 280 км на 1000 км² території).

Автомагістралі, які мають міжнародне значення, – це: Дубно – Кременець – Тернопіль – Заліщики – Чернівці; Львів – Зборів – Тернопіль – Підволочиськ – Хмельницький. Автомагістралі державного значення забезпечують транспортні перевезення в середині області та поза її межами. Це: Тернопіль – Броди, Тернопіль – Стрий, Кам'янець-Подільський – Чортків – Івано-Франківськ, Почаїв – Бережани – Монастириська (їх загальна довжина становить 683,5 км). Більшість доріг місцевого значення має зношене дорожнє покриття і потребує ремонту, особливо у сільських населених пунктах (Лановецький, Гусятинський, Кременецький райони знаходяться у найгіршому стані, на їх території частка доріг з твердим покриттям не перевищує 85 %).

Залізничний транспорт у структурі пасажироперевезень займає друге місце після автомобільного. Загальна довжина експлуатованих залізничних колій в області становить 564,1 км. Щільність залізничних шляхів сполучення становить 41 км на 1000 км² (в Україні – 36 км). Найбільша забезпеченість залізничними коліями спостерігається у центральній частині області, а найменша – у північній. Найважливішими залізницями, які перетинають територію Тернопільської області, є Київ – Жмеринка – Тернопіль – Львів, Тернопіль – Чернівці. Ці транспортні гілки відіграють важливу роль, сполучаючи область з іншими регіонами країни. Понад 70 % перевезень здійснюється залізницею Київ – Підволочиськ – Тернопіль – Зборів – Львів. Внутрішні перевезення здійснюють залізниці Тернопіль – Рогатин, Тернопіль – Іване-Пусте, Тернопіль – Ланівці, Чортків – Мельниця-Подільська. Відсутність залізничних шляхів у Шумському, Підгаєцькому, Монастириському районах області перекривається за рахунок автомобільного транспорту, але деяке зменшення туристичних потоків до них зумовлене відсутністю якісного дорожнього покриття до багатьох сіл. Тому важливим питанням розвитку туристичної інфраструктури є відновлення зруйнованих залізничних колій (наприклад, лінії Потутори – Підгайці, яка дасть змогу здійснювати транспортні сполучення із Прикарпаттям через залізницю Потутори – Бережани – Рогатин) та побудова нових залізничних ліній, які б дозволили проводити перевезення туристів залізничними коліями до районних центрів згаданих вище адміністративних районів

Щодо водного транспорту, то основне значення у туристичних перевезеннях відіграє русло річки Дністер, де проводяться туристичні та спортивні сплави на байдарках та катамаранах I категорії складності

Авіаційні перевезення в регіоні тепер майже не здійснюються. В м. Тернопіль діє аеропорт із пропускнуою здатністю 100 осіб/ год., два аеродроми є у м. Борщів та смт Мельниця-Подільська, вертодром у селі Лопушне Кременецького району. Наразі дуже важливим питанням є відновлення руху на авіамаршрутах, що з'єднують Тернопіль із містами Київ, Львів, Харків та ін.